

**СЛОВОТВІРНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ  
ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ**

*(Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів  
в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. –  
Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.)*

Основоцентричний аспект дослідження словотвору, який в українському мовознавстві успішно розвивається в останні десятиліття, засвідчив його необхідність і конструктивність, бо завдяки йому вчення про словотвір збагатилось низкою теоретичних напрацювань як у ділянці осмислення структурно-системної організації та функціонування лексичної деривації, так і в опрацюванні методології й методики дослідження словотвору. Вагомим внеском у сучасну дериватологію є практичні описи словотвору української мови та порівняльно-типологічні студії, здійснені на засадах основоцентричної дериватології, які суттєво доповнили і поглибили здобутки формантоцентричного вивчення словотвору. Однак до повного охоплення усіх класів твірних слів з метою комплексного дослідження їх словопороджувальних закономірностей ще далеко. Потребують подальшого опрацювання й поглиблення також теоретичні засади дослідження основоцентричного виміру словотвору. Тому обрання О. П. Кушлик темою своєї монографії виявлення типології словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові треба тільки вітати, її актуальність не викликає жодних сумнівів.

Теоретичним підґрунтям дослідження словотвірної парадигматики похідних дієслів в українській мові в рецензованій праці стало узагальнення та поглиблення теоретико-методологічних напрацювань у ділянці основоцентричної дериватології. Огляд історії формування основоцентричного підходу до словотвору дав змогу авторці монографії з'ясувати важливі теоретичні проблеми, які ще потребують свого розв'язання, а аналіз похідності дієслів, встановлення напрямків словотвірної мотивованості й розмежування синхронного та діахронного словотворення забезпечили чітке окреслення об'єкта, предмета й матеріалу дослідження.

Важливим здобутком авторки монографії стало теоретичне обґрунтування необхідності систематизації класів твірних на основі їх словотвірної семантики в дослідженнях структурування й типологізування словотвірних парадигм похідних дієслів, що можна поширити й на іншочастиномовні твірні, похідні за своєю структурою. Для з'ясування словотворчих потенцій дієслів структури їх словотвірних парадигм зазвичай розглядали як результат реалізації валентних властивостей таких твірних. З огляду на

характер досліджуваних у монографії твірних, якими є похідні дієслова, визначальним для структури їх словотвірних парадигм вмотивовано не валентний, а словотвірносемантичний чинник. Подальший аналіз конкретного матеріалу засвідчив правомірність такого підходу для виявлення типології словотвірних парадигм похідних дієслів.

Схвальної оцінки заслуговує надійний, ретельно зібраний великий за обсягом, неоднорідний за своїми словотвірно-структурними й функціональними особливостями та ґрунтовно проаналізований за чіткими науково обґрунтованими дериватологічними принципами конкретний мовний матеріал. Виявлення типології словотвірних парадигм, покликаних продемонструвати дериваційну спроможність словотвірно похідних дієслів, здійснене з урахуванням частиномовної належності їх твірних основ та семантико-словотвірних особливостей. Відсубстантивні дієслова, мотивовані іменниками найбільших за обсягом лексико-семантичних груп, зокрема на позначення осіб, речовини (матеріалу), знаряддя (засобу) та почуттів/відчуттів, емоційного стану, згруповано в такі семантичні різновиди: відперсональні дієслова, дієслова зі значенням 'діяти речовиною (матеріалом)', 'діяти знаряддям (засобом)'. У межах кожного із виділених семантичних різновидів на основі спільності словотвірних значень дериватів детально проаналізовано словотворчу спроможність досліджуваних твірних дієслів, похідних за своєю семантико-словотвірною природою. Так, у межах відперсональних дієслів окремо розглянуто словотвірні парадигми дієслів із словотвірними значеннями 'бути тим, хто названий твірною основою', 'зробити тим, хто названий твірною основою', 'перебувати в стосунках із тим, хто названий твірною основою', 'ставати тим, хто названий твірною основою'. У залежності від словотворчого форманта, за допомогою якого утворено вершинні дієслова словотвірних парадигм, у межах вищезазначених твірних виокремлено 15 структурно-семантичних типів.

Детальний аналіз словотвірних парадигм похідних дієслів у частині відперсональних вербативів засвідчив доцільність запропонованого в монографії групування класів твірних за їх семантико-словотвірними параметрами, оскільки воно дало змогу глибше дослідити специфіку словотворчої спроможності цього класу твірних і виявити внутрішнє структурування словотвірної парадигматики в досліджуваному сегменті словотвірної системи мови.

За такою ж схемою проаналізовано словотвірні парадигми інших відсубстантивних похідних дієслів.

Ґрунтовний позонний аналіз словотвірних парадигм відперсональних та інших відсубстантивних похідних дієслів дав можливість О.П.Кушлік дійти важливих висновків щодо наповнюваності конкретних словотвірних парадигм дериватами відповідної словотвірної семантики, закономірності їх структурування та встановити часткові чинники детермінування дериваційної спроможності відсубстантивних похідних дієслів у межах кожного типу, таких, як лексико-семантична диференціація твірних іменників – назв осіб; спосіб діяння на об'єкт речовиною, названого твірним іменником; професійна сфера використання твірного іменника (сільське господарство, медицина, мисливство, рибальство тощо); походження імен-

ника, від якого утворено дієслово; співвідношення з предикатами стану; спосіб утворення дієслів (суфіксація, префіксація, конфіксація).

Аналіз словотвірної парадигматики відад'єктивних похідних дієслів теж здійснено з урахуванням їх семантико-словотвірних параметрів. Корпус відприкметникових твірних дієслів, похідних за своєю словотвірною структурою, розподілено на три класи – інхоативи, каузативи та есиви. Така семантична класифікація виявилась необхідною, але недостатньою для вивчення дериваційної поведінки цього класу твірних. На структурування словотвірних парадигм відприкметникових похідних дієслів впливає комплекс чинників, серед яких словотвірна семантика та словотворчі засоби її реалізації, умови сполучуваності дериваційних формантів з вихідними ад'єктивними основами, функціональні характеристики твірних дієслів, їх стилістичне маркування та граматичні особливості. З урахуванням зазначеного авторка монографії виокремила десять словотвірних парадигм відприкметникових дієслів і скрупульозно їх проаналізувала. Аналіз словотворчої спроможності відприкметникових похідних дієслів здійснено кваліфіковано, він не викликає жодних застережень, оскільки кожен його крок обґрунтований і є наслідком копіткої роботи дослідниці як щодо узагальнення найновіших напрацювань у дериватології, так і щодо опрацювання мовної емпірії. Розділ книги, в якому висвітлено результати вивчення словотвірних парадигм відприкметникових похідних дієслів, багатий на тонкі спостереження над мовними фактами, семантико-функціональними особливостями досліджуваних дериватів, контекстуальним розмежуванням різних словотвірних значень, наприклад, інхоативного та есивного, у семантичній структурі деяких похідних девербативів тощо.

Цікавими й важливими для основоцентричної дериватології виявились результати вивчення словотвірної парадигматики відзвуконаслідувальних похідних дієслів, об'єднаних загальним словотвірним значенням 'видавати або створювати звук, названий твірним звуконаслідувальним словом'. У залежності від того, хто або що видає чи створює звуки, похідні відвигукові дієслова поділено на бестіальні, гомональні та предметні. Для кожного з виділених типів відвигугових дієслів виявлено типові словотвірні парадигми й охарактеризовано закономірності їх наповнення, при цьому для досліджуваного класу твірних дієслів констатовано більші обмеження наповнення їх словотвірних парадигм, що зумовлено внутрішньомовними та позамовними чинниками. Дериваційну поведінку відвигугових твірних дієслів визначила стилістична маркованість багатьох із них, вузька функціонально-стильова сфера поширення та частотність. В аналізі словотвірних парадигм відвигугових дієслів достатньою мірою врахована семантико-словотвірна специфіка таких вербативів.

Отже, вперше в українському й слов'янському мовознавстві всебічно комплексно досліджено словотвірну парадигматику похідних дієслів в українській мові. Оскільки в сучасному вченні про словотвір чимало суперечностей, дискусійних питань, різного бачення й інтерпретації словотворчих механізмів та процесів, існують різні методики аналізу засобів і способів словотворення, дослідниці довелося обґрунтовувати свої погляди на проблеми та шляхи їх розв'язання, при цьому вона переконливо заперечує положення, не підкріплені конкретним мовним матеріалом, обстоюючи власну концепцію. Впадає в вічі також багатство тонких спостережень щодо семантичної диференціації дериватів, визначення їх словотвірного

значення, особливостей частоти використання, внутрішньомовних та позамовних чинників детермінування словотворчої спроможності різних класів твірних слів і т. ін.

Відзначаючи ґрунтовність аналізу словотвірної парадигматики похідних дієслів в українській мові, комплексний підхід до неї, важливість одержаних результатів, узагальнень і висновків, укажемо й на ті положення, які викликають сумніви, сприймаються неоднозначно і спонукають до дискусії.

Проаналізованими в монографії похідними дієсловами, які стали базою лексичної деривації в українській мові, не вичерпується корпус похідних дієслів. Об'єктом дослідження не стали словотвірні парадигми похідних девербативних дієслів, а також відзайменникових і відчислівникових, тому хотілось би більшого обґрунтування, чому саме зазначені різновиди обрані для аналізу словотвірної парадигматики. Незначна заповнюваність парадигм засвідчує лише слабку словопороджувальну властивість твірних слів, але є важливим показником у виявленні типології словотвірних парадигм.

Рецензована праця багата на змістовні, глибоку спостереження щодо реалізації певної семантичної позиції парадигми конкретними дериватами. Водночас в аналізі словотворчої спроможності не менш важливим є пошук причин нереалізації семантичної позиції в одній чи кількох однакових за семантико-словотвірними параметрами конкретних словотвірних парадигмах, наприклад, чому від відперсонального дієслова *бджолярувати* дериваційно зреалізована семантична позиція локативності, а від *бортникувати*, *пасічникувати* – ні, або *лікарювати* реалізує цю позицію, а *чумакувати* – ні і т.д.? Чому серед відвигукових дієслів *гавкати* утворено похідний іменник із значенням 'носій процесуальної ознаки' *гавкун*, а від *нявкати* – ні і т.д.? У вивченні нереалізованості семантичних позицій конструктивним було б залучення до аналізу дериваційної спроможності досліджуваних дієслів чинника валентності.

Аналізуючи реалізацію семантичної позиції 'виконавець дії' у словотвірних парадигмах дієслів, мотивованих назвами музичних інструментів, дослідниця інтерпретує деривати на зразок *бубняр*, *трубач* віддієслівними похідними. Таке трактування викликає сумніви, адже більш природною для *бубняр* є семантична перифраза 'той, хто б'є в бубон; гравець на бубні', для *трубач* – 'той, хто грає на трубі', що підтверджують тлумачні словники. Як десубстантиви їх характеризують словотвірні словники, наприклад, відомий авторитетний «Словотвірний словник російської мови» О.Тіхонова.

Проте висловлені зауваження й побажання не можуть знизити загальної високої оцінки здійсненого дослідження. Монографія О.П.Кушлик відзначається новизною постановки й розв'язання актуальної лінгвістичної проблеми. Новизна дослідження зумовлена, з одного боку, вибором класу твірних для комплексного дослідження їхньої словотвірної проблематики – відсубстантивних, відад'єктивних та відвигукових похідних дієслів в українській мові, а з другого – застосованими прийомами і методиками дослідження. Вперше в українському мовознавстві виявлено типологію словотвірних парадигм похідних дієслів, яка має низку специфічних

особливостей навіть у порівнянні з типологією словотвірних парадигм не-похідних дієслів. Нові важливі дані одержані внаслідок визначення структури конкретних словотвірних парадигм похідних дієслів і семантичних континуумів типових словотвірних парадигм, окреслено комплекс внутрішньомовних та позамовних чинників, які регулюють дериваційну поведінку досліджуваного класу твірних слів, виявлено тенденції до утворення нових, але поки що не кодифікованих девербативних дериватів.

Виконане дослідження має важливе теоретичне й практичне значення. Теоретичні положення про закономірності словотвірної парадигматики, висновки, яких дійшла його авторка, – помітний унесок у розбудову основоцентричної дериватології. Результати здійсненого дослідження збагачують і поглиблюють сучасну основоцентричну дериватологію, вчення про словотвір новими науковими ідеями в ділянці теоретичного осмислення структури словотвірних парадигм, чинників, які її зумовлюють, принципів і засад дослідження словотвору, в якому типологізувальним чинником є твірна основа, твірне слово, дериваційних потенцій твірних слів і їх реалізацій.

Практичну цінність рецензованого дослідження визначає те, що апробована в ньому методика аналізу й інтерпретації словотвірної парадигматики українських похідних дієслів може бути застосована й до вивчення інших класів твірних слів та в порівняльно-типологічних студіях. Нові науково обгрунтовані результати дослідження будуть з успіхом використані під час створення фундаментальної основоцентричної дериватології української мови, під час написання навчальних підручників і посібників із словотвору та лексикології, в лексикографічній практиці – під час укладання словотвірних словників, а також у практиці викладання нормативного курсу «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка і словотвір» та спеціальних курсів на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.